

**KÉSZ BARNABÁS – NEDBÁL KLÁRA
– SZAMBOROVSKYNÉ NAGY
IBOLYA: A MAGYAR NÉP TÖRTÉNETE
I. A KEZDETEKTŐL A SZATMÁRI
BÉKÉIG. AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK 7.
OSZTÁLYA SZÁMÁRA. KÁRPÁTALJAI
PEDAGÓGUSSZÖVETSÉG, 2018.**

**BRAUN LÁSZLÓ – KÉSZ
BARNABÁS – LEFKÓ JÁNOS –
SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA:
A MAGYAR NÉP TÖRTÉNETE II.
A SZATMÁRI BÉKÉTŐL AZ ELSŐ
VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSÉIG.
AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK 8.
OSZTÁLYA SZÁMÁRA. KÁRPÁTALJAI
PEDAGÓGUSSZÖVETSÉG, 2018.**

**SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA
– BRAUN LÁSZLÓ – NEDBÁL KLÁRA
– SZAKÁL IMRE: A MAGYAR NÉP
TÖRTÉNET III.
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ VÉGÉTŐL
AZ EURÓPAI UNIÓS TAGSÁGIG.
AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK 9.
OSZTÁLYA SZÁMÁRA. KÁRPÁTALJAI
PEDAGÓGUSSZÖVETSÉG, 2020.**

Jakab György: Heroikus történelmi üzenet Beregszászból

*Jöhet idő, hogy emlékezni
bátrabb dolog lesz, mint tervezni –
bátrabb új hont a mult időkben
fűrkészni, mint a jövőben –?*
(Illyés Gyula: Haza, a magasban)

Bár az utóbbi években már egyre lankadóbb figyelemmel követjük az újra és újra ártírt magyar történelemtankönyvek kiadását, most mégis fel szeretném hívni a figyelmet egy új „emlékműre”, egy különleges

történelemtankönyv-sorozatra. A három karcsú kötet¹ megismerése nemcsak azért fontos, mert mind pedagógiai, mind pedig szaktudományos szempontból magas színvonalú, mesészerű tankönyvsorozat született.² Sokkal inkább azért, mert a szerzők a *nemzetegyesítés* szempontjából példaértékű, az anyaországi történelemtanítás számára is megszívlelendő tanulságokat hordozó kiadványt hoztak létre.

¹ Az I. és a II. kötet 72, a III. pedig 76 oldalas.

² A vállalkozás nem előzmény nélküli. Mind a tankönyvsorozat szellemiségét, mind pedagógiai jellegét, mind pedig tipográfiai kivitelét nagymértékben befolyásolta az a tény, hogy az ezredfordulón a szlovákiai magyar kisebbség képviselői is megírták hasonló jellegű tankönyvsorozatukat, amely közvetlen mintaként szolgált a most tárgyalt kötetek elkészítéséhez. (Kovács László és Simon Attila (2000): *A magyar nép története a honfoglalástól a szatmári békéig – Az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 2. osztálya számára*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.; Kovács

AZ EGYSÉGKERESÉS ÖNTUDATA

*Mi gondom! – áll az én hazám már,
védőbben minden magasságnál.
Csak nézelődöm, járok, élek,
fegyvert szereztem, búv-igéket.*
(Illyés Gyula: Haza, a magasban)

A Kárpátaljáról érkező történelemtankönyvek legfőbb különlegessége az, hogy a megszokott anyaországi látószögtől bizonyos mértékben eltérő képet kaphatunk a magyar történelemtől és a magyarság jelenéről. Fontos tudatosítanunk, hogy létezik egy ilyen sajátos nézőpont, amely számunkra is nagyon sok tanulságot hordoz. Karinthy Frigyes drámai metaforája Trianonról – mely szerint a levágott végtagokat az ember az amputáció után is fájdalmasan érzékeli – ugyanis lényegében csak az egyik oldal fájdalmát érzékelteti. A „Munkácsról ki sem mozduló”, de mégis sokállampolgárságú magyar emberekről többnyire csak a *kisebbségi sors* sztereotípiái jutnak eszünkbe. Az elszakított részekben élő emberek önmagukról alkotott képe itt, Magyarországon csak kevesek előtt ismert a maga valójában. Ezek a tankönyvek azt mutatják, hogy a kárpátaljai nemzetiség közössége él és élni akar. A saját identitása szerint autonóm módon.

saját történetüket
Beregszászból, vagy éppen
Ungvárról, Munkácsról,
Husztról lehet a
leghitelesebben elmondani

Ezek a tankönyvek arról tanúskodnak, hogy az itt élők már nem fogadják el azt a korábbi állapotot, hogy történetüket – a több mint száz év óta fennálló kisebbségi történelmüket – Budapesten, Nyíregyházán, vagy éppen Prágában, Moszkvában, Kievben vagy Lembergben írják. Azt vallják, hogy saját történetüket Beregszászból, vagy éppen Ungvárról, Munkácsról, Husztról lehet a leghitelesebben elmondani.

Ennek az identitásnak az alapja az őshonosság (az autochton jelleg) öntudata: *mi itt élünk már időtlen idők óta... népek jönnek-mennek, de mi itt maradunk, ahogy eddig is... megmaradunk!* A kárpátaljai magyar közösség nem a saját jószántából – egyéni, vagy közös döntések nyomán – szakadt el a magyarság többi részétől, és sorsuk további alakulásába sem volt reális beleszólásuk. Ebben a helyzetben a történelmi elsőbbségre, az úgynevezett törzsökösségre – a „tösgyökerességre” – való hivatkozás fontos megtartó erőt jelentett és jelent ma is

a kisebbségi lét állandó fenyegetettségével és kiszolgáltatottságával szemben. A törzsökösség tudata itt – a fogalomra tapadt fajvédő értelmezésekkel³ szemben – a folyamatos közösségi veszélyhelyzet ellensú-

lyozását, a kisebbségi sorstudat tompítását szolgálja. Ennek a magyar nemzetetésnek ugyanis – ellentétben például az úgynevezett erdélyi öntudattal⁴ – nincs a kisebbségi

László és Simon Attila (2000): *A magyar nép története 1711-től 1918-ig – Az alapiskolák 8. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 3. osztálya számára*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.; Simon Attila (2000): *A magyar nép története. A XX. század – Az alapiskolák 9. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya számára*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely.) Ebből a szempontból mindenképpen érdemes megemlíteni Viliam Kratochvíl szlovák történelemdidaktikust, aki meghatározó szerepet játszott ennek a tankönyvtípusnak a kialakításában, valamint Simon Attilát, illetve Vajda Barnabást, akik a szlovák változat magyar adaptációjában és didaktikai tovább gondolásában játszottak fontos szerepet.

³ Gyurgyák János (2012): *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Osiris, Budapest.

⁴ Ezt a felfogást pontosan fogalmazza meg Páskándi Géza egy interjúban: „Az erdélyi [partiumi] magyarnak van egy viszonylata a román többség iránt Romániában, és van egy viszonylata Magyarországra irányában, ahol a magyarok

életérzésre vonatkozó hagyománya. Mindig is a magyarság főáramához, alaptörzséhez tartozónak érezte magát, ami nemcsak a magyar kultúra megtartását jelenti, hanem az „anyaországhoz” való szerves és közvetlen kapcsolódás egységét is.

AZ EGYSÉGKERESÉS FÁJDALMAS VÁGYA

*te mondd magadban, behunyt szemmel,
csak mondd a szókat, miktől egyszer
futó homokok, népek, házak
Magyarországgá összeálltak.*

(Illyés Gyula: Haza, a magasban)

Ez a törzsökös szemlélet hatja át az egész tankönyvsorozatot. Már a címadás – *A magyar nép története* – jelzi a vállalkozás hőies „nagyszerűségét”: alig kétszáz oldalon összefoglalni mindazt, amit az anyaországi tankönyvek többszörös terjedelemben sem tudnak – ezt mutatja az elmúlt évtizedek burjánzó tankönyvkínálata – megnyugtatóan megtenni. Ráadásul, mivel a beregszászi kiadványok létjogosultságát éppen a regionalitás, a helyi identitás megfogalmazása adja, ezért a helytörténet szintén komoly hangsúlyt kap a karcsú kötetekben. Ezt a szaktudományosan és pedagógiaileg is roppant kockázatos vállalkozást ténylegesen az egységkeresés – Platón andogrünjeihez hasonlítható – fájdalmas vágya igazolja. Szemléletesen fogalmazza meg ezt a harmadik kötet mottója:

*Lehet-e egy népet felelőssé tenni? És
lehet-e egy népet eltüntetni? Elvehetnek*

vannak [elsöprö] többségben. S nemcsak a többségi románsághoz képest akar másnak, azaz magyarnak megmaradni, hanem azt is mondja, hogy az erdélyi [partiumi] magyar különbözik a magyarországitól, tehát a saját nemzetével mint többséggel is kisebbségben akar maradni.” Páskándi Géza (2000): A kiválasztott és az alkalmas. In: Havas Judit és Lengyel Gabriella: *Párbeszélgetés. Írók, költők a Károlyi-palotában*. Petöfi Irodalmi Múzeum – Kortárs – Dinasztia, Budapest. 73.

tőlünk földet, amennyit akarnak. [...] Nem a föld maga szent, nem a föld a haza: a föld csupán lakhely, üzlet, gazdaság. Ami a földben szent, az az emberek emlékei. [...] Ezeket pedig senki tőlünk el nem veheti: mert ezek bennünk vannak! És ez a mi hazánk, ezek a közös emlékek, ez a szellemi levegő, amelyben élünk: és nem a holt földek! Ez az, ami lelkünk földje és otthona – a nyelvünk, gondolataink és emlékeink –, amelyeken kívül 'nincsen számunkra hely', a haza, melyben 'élnünk és halnunk kell'.”
(Babits Mihály: Az igaz haza.)

Erre utal a harmadik kötet Bevezetője is:

...a Babits Mihály által megfogalmazott gondolatok mindazt tükrözik, ami bennünket, a magyar 'hazából kiszorultakat' 1920 óta folyamatosan foglalkoztat... Ezzel egyértelműen annak tudatosítása volt a célunk, hogy bár egy évszázada szétszaggatva élnek a magyarok a Kárpát-medencében, de ne felejtjük el: egy nemzethez tartozunk, ugyanazt a nyelvet, kultúrát, múltat kaptuk felmenőinktől, akármelyik országban is lakunk. (3. o.)

AZ EGYSÉGKERESÉS KOCKÁZATA

*Mert ha sehol is: otthon álllok,
mert az a való, mit én látok,
akkor is, ha mint délibábod,
fordítva látom a világot.*

(Illyés Gyula: Haza, a magasban)

Ezekben a karcsú kötetekben a szerzők a következő történelmi egységeket mutatják be a kárpátaljai általános iskolások számára: Egyrészt az anyaországi történelemoktatási kánon hagyományos államjogi történetét a magyar őstörténetről Magyarországon, Európában, a Magyarországon, Európában történő belépéséig. Másrészt a nagy-magyarországi társadalom- és művelődéstörténet fejezeteit, melyek a nemzeti identitás megalapozása szempontjából különleges fontossággal bírnak. Harmadrészt Kárpátalja regionális történetét és helytörténeti jellemzőit. Negyedrészt akarva-akaratlanul érinteniük kell azoknak az államkereteknek a bemutatását (Csehszlovákia, Szovjetunió, Ukrajna), amelyek Trianon után birtokolták ezt a területet, hiszen nélkülük nem volna érthető az itt élők történelmi hányattatása sem. Ötödöröszt megemlékeznek a más országokba szakadt magyar nemzettestvéreik 20. századi történetéről is, hiszen ez is fontos számukra saját identitásuk megélése és erősítése szempontjából.

A magyar múlt ilyen teljességre törekvő tankönyvi feltárása az adott keretek között nyilvánvalóan csupán identitáspolitikai érvekkel⁵ indokolható. Sem a tankönyvi terjedelem, sem pedig a rendelkezésre álló iskolai órakeret nem biztosítja az alaposabb szaktörténeti és pedagógiai feldolgozást.

Nyilvánvaló, hogy a kárpátaljai magyar közösség Trianon utáni léhelyzetében a folyamatos félelemmel terhes jelen, illetve a külső erőknél kiszolgáltatott bizonytalan jövő miatt nagymértékben felértékelődött

az a múltképzés, amely a magyarság szerves egységét mutatja, amely törzsszerű identitásuk alapját képezheti, amely az anyaországhoz való szerves kapcsolódás jo-

a magyar kultúrához való tartozás biztosítéka és záloga formálisan a múlt lett

gosultságát igazolja.⁶ Ki mástól is remélhetnének segítséget, mint a tőlük elszakított anyaországtól? Fogyatkozó számarányuk nem elegendő a hatékony jogvédelemhez, illetve egy sikeres autonómiatörekvéshez. Ugyanakkor a háborús helyzet miatt egyre erősödő politikai szorítást és asszimilációs nyomást kell elszenvedniük a többségi ukrán társadalomtól (korlátozott anyanyelvhasználat, etnikai provokációk). Ráadásul Magyarország Európai Unióba történő belépése számukra nem határnyitást, sokkal inkább az átjárhatóság szigorodását eredményezte, ami jövőbeli kilátásaikat is beárnyékolta. Számukra tehát a magyar kultúrához, a „magyar törzshöz” való tartozás biztosítéka és záloga formálisan a múlt lett. A több mint ezeréves magyar történet teljességre törekvő feltárása a tankönyvekben tapasztalható mitikus formájában is menedéket, kapaszkodót jelent az itt élők számára. A múlt – különösen a mitizált történelemhez – kapcsolódni azonban csa-

⁵ Az önálló kárpátaljai magyar történelemkönyv születése sok tekintetben hasonlít a kiegyezés utáni magyarországi történelemtankönyvek születéséhez. A 19. század végi magyar társadalom egységes identitásának megteremtéséhez nem az adott jelen realitása – az önálló államiság hiánya, a társadalom nagyfokú etnikai és szociális megosztottsága – szolgált alapul, sokkal inkább egy múltban tétélezett mitikus történelmi egység: az „ezeréves Magyarország” folytonosságának eszméje, illetve a „Szentistváni állameszme” Kárpát-medencei dominanciájának elve. Ennek a mitikus egységnek a képe egyfelől bátorítást jelentett a korabeli politikai függés és etnikai konfliktusok elviseléséhez, ugyanakkor a jelen félelmeivel szemben biztonságot adó jövőbeli célként, megvalósítandó feladatként is megjelenhetett.

⁶ A kárpátaljai magyarság életében a 2001-ben kiadott úgynevezett „Magyar igazolvány” nem csak a biztosított anyagi kedvezmények miatt volt kiemelten fontos. Legalább ennyire lényeges volt számukra az is, hogy a rájuk kényszerített, kisebbségi helyzetüket sokféle nyelven megfogalmazó személyi igazolványok után kaphattak egy magyar nyelven megfogalmazott, magyarságukat igazoló okmányt, amely visszaigazolta a magyar közösséghez való tartozásukat.

lóka és veszélyes: az irreális és irracionális helyzetértékelés kockázatát rejti magában.

Elég, ha csak arra gondolunk, hogyan értelmezi a magyar történelmi közgondolkodás és történelemoktatási kánon a magyarság 16–17. század történetét. Történelemkönyveink, így a most tárgyalt sorozat első kötete is (50–51. oldal) – többnyire Magyarország (sic!) egységének és „ezeréves” folytonosságának igazolása érdekében – ezt az időszakot úgy írják le, mint a „három részre szakadt ország” történetét. Államjogi értelemben ez a megfogalmazás nem pontos, hiszen a korábbi független Magyar Királyság nem részekre szakadt – mint például a 14. század elején –, hanem fölőszatott a nagyhatalmak között. A középső részét az Oszmán Török Birodalom foglalta el, a keleti és északkeleti részeket egy viszonylagos függetlenséget élvező török vazallus-állam alakult ki Erdélyi Fejedelemség néven, a nyugati és északnyugati részek pedig betagozódtak a Habsburg Birodalomba. Az összetartozás tudata és a történelmi emlékezet persze – a politikai szétszakítottság ellenére is – fenntartotta a magyar kultúra egységét. A magyar nyelv és kulturális hagyomány őrzői – dacolva a folyamatos háborús helyzettel, külső és belső megosztottsággal – nem mondtak le az egység visszaállításáról, amelynek végül, több generáció múltával, meg is lett az eredménye.

Ez a történelmi hagyomány azonban súlyos kérdést vet fel a ma élő kárpátaljai magyarok számára. Ha elfogadjuk, hogy a török megszállás több mint százötven éve (pontosan 1526–1699) alatt „Magyarország három részre szakadt”, akkor Trianont – amelynek traumája alig több mint százéves

– úgy is értelmezhetjük, hogy Magyarország időszakosan „hét részre szakadt”. Ebben a múltértelmezésben természetesnek tekinthető az aktuális helyzettel szembeni ellenkezés, és a „kitartás” erkölcsileg mindenképpen elvárható a különböző országrészekben élő magyaroktól: hogy tehát a remélt újraegyesítésig hűségesen és következetesen őrizzék és képviseljék a magyar kultúra ezeréves egységét. Az anyaország lakóitól mindezt elvárni kevésbé kockázatos, a külső országokban rekedt kisebbségek esetében azonban már jóval veszélyesebbnek tűnik, ha jelenük és jövőjük a múlt foglya marad.

NINCS HOVÁ HÁTRÁLNI...!

*Igy maradok meg hírívőnek
örzeni kincses temetőket.*

*Homlokon löhetnek, ha tetszik,
mi ott fészkel, égbemenekszik.*

(Illyés Gyula: Haza, a magasban)

Nem leszünk akkor sem sokkal okosabbak, ha végiglapozzuk a Trianon centenáriuma alkalmából kiadott három vaskos kötetet,⁷ amely a magyar szellemi élet elmúlt évszázados megnyilvánulásait foglalja össze a bekediktátummal kapcsolatban. Az *Emlékező Magyarország* köteteket a szerkesztő Gyurgyák János *Trianon-dilemmáink* című tanulmánya zárja, melynek zárófejezetében a szerző „Mit tegyünk?” címmel foglalja össze a lehetséges alternatívákat⁸ a nyílt katonai konfliktustól a demokratikus megoldásokon át a szellemi-lelki értékörzés sokféle formájáig. A kárpátaljai szerzők

⁷ Kosztolányi Dezső (szerk., 2020): *Trianon 100. Vértó Magyarország – Magyar írók Magyarország területéért*. Osiris – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest. 288 oldal. Gyurgyák János (szerk., 2020): *Emlékező Magyarország I–II*. Osiris, Budapest. 504 + 590 oldal.

⁸ A fejezet önálló írás formájában megjelent a Válasz Online-on is *A magyarság cselekvésének 11 lehetséges útja Trianon után 100 évvel* címmel. Forrás: <https://www.valaszonline.hu/2020/05/21/trianon-100-gyurgyak-janos-esszel>

valószínűleg jól ismerik az összes lehetséges variációt, és hitet is tesznek a tankönyvsorozat harmadik kötetének Bevezetőjében a demokratikus megoldás mellett Jászi Oszkárt idézve:

A magyar demokrácia le tudhat mondani a revanche-ról, de arról soha és semmi körülmények között nem mondhat le, hogy elszakított vérei számára ne követelje mindazokat a jogokat és szabadságokat, amelyeket a nemzeti kisebbségek számára követelt a magyar hegemonia idején. Csakis a legteljesebb tanügyi, közigazgatási, kulturális szabadság levegője teheti a magyar kisebbségeket új államaik lojális polgáraivá. (3. o.)

közös, komplementerjellegű történelemkönyvek

regionális történelemszemlélet kialakítását, illetve a közös, komplementerjellegű történelemkönyvek megírását. Így a lehető (legjobb) megoldásnak, amit tehetnek, az tűnik, hogy bezárkóznak abba a több évszázados örökségvédelmi nemzeti hagyományba, amely a reális külső fenyegetettségre a „megmaradni”¹⁰ és a „mégis” sorsvállalással felel. Ez a történelemkönyv tehát hősiiesen a „megmaradni” hazafiságára, a törzsökös patriotizmusra nevel – vállalva a mitikus történelmi egység hűséges őrzésének sokszor magányosnak és irreálisnak tűnő feladatát.

Miközben Széchenyi István a reformkorban még okkal-joggal kárhóztathatta a törzsökös nemzeti gondolkodásmód merevségét és kapcsolatképtelenségét:

Ezen heterogenitás annak is oka, hogy a törzsökös magyar, ki egy lépésnyire sem akar a világban haladni, midőn még a Föld is forog, úgy áll az igenis külföldies magyar ellenében, mint Róma és Alba a Horatiusok és Curiatiusok megküzdésekkor – mint ellenségek s nem mint földiek s barátok – holott legjónabb volna egyiknek s másiknak is egy kissé engedni s egymáshoz közelíteni.¹¹

Úgy tűnik azonban, napjainkban éppen ez a makacs és kényszerű módon rugalmatlan örökségvédelem válik öné-

Jól tudják azonban, hogy a közép-kelet-európai politikai kultúra és aktuális politikai helyzet nem ilyen természetű. A demokratikus gondolkodás és cselekvés legfeljebb apró eredményeket hozhat,⁹ de gyökeres javulást valószínűleg nem. Jól tudják ugyanis, hogy a kárpátjai magyar közösség önmagában – a régió többségi és kisebbségi társadalmainak, illetve a két ország (aktuálisan Magyarország és Ukrajna) képviselőinek szoros együttműködése nélkül – nem képes feloldani ezeket az ellentmondásokat: önmagukban hiába kezdeményeznének például a multiperspektivikus

⁹ A közép-kelet-európai helyzet talán legabszurdabb példája a magyar nemzetiségű Szelenc község története, amely a második világháború után oly módon vált határtelepüléssé Csehszlovákia és a Szovjetunió között, hogy a határkerítést a falu főutcáján húzták fel. Így a szemben lakó csehszlovák és szovjet állampolgárságú magyar nyelvű lakosok is legfeljebb csak integethettek egymásnak a határkerítés résein át. Ebben a helyzetben az elmúlt évtizedek demokratikus párbeszédei révén – némiképp az USA külügyminisztériumának nyomására – is csupán odáig lehetett eljutni, hogy 2005-től hivatalos határátkelő nyílt az immár két falu, (az ukrainjai) Kisszelenc és a (szlovákiai) Nagyszelenc között (II. kötet. 33. oldal).

¹⁰ Bryen Cartledge angol történész a „Megmaradni” címet adta a magyar történelemről írott vaskos kötetének. Úgy gondolta, hogy a magyarság története ebbe a metaforába sűrítendő össze a leginkább. Bryan Cartledge (2008): *Megmaradni... A magyar történelem egy angol szemével*. Officina, Budapest.

¹¹ Széchenyi István: Hitel. A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményi engednék. Letöltés: <https://mek.oszk.hu/06100/06132/html/hitel0006.html> (2021. 11. 13.)

tékké, akár a kisebbségi helyzet vonatkozásában, akár az anyaország irányában.

AZ EGYSÉGKERESÉS ELLENTMONDÁSAI

*S jogunk van
– hisz halandók s életadók vagyunk –
mindazzal szembenézni,
mit elkerülni úgysem tudhatunk.*
(Illyés Gyula: Bartók)

A folyamatosan fenyegetettnek megélt, félelemtelni légkörben nagyon nehéz történelmet tanítani. Egyrészt ugyanis kiemelten fontos és hangsúlyozottan kényes dolog a nemzeti identitás és a kulturális örökség fenntartása és közvetítése, ráadásul a történelem-tankönyvnek és a történelemórának kell valamilyen formában pótolnia mindazokat a nemzeti szimbólumokat, amelyek hiányoznak a közterekről és az emberi kapcsolatokból, illetve folyamatosan ellen kell tartani a többségi etnikumok politikai és kulturális nyomásának és asszimilációs törekvéseinek. Másrészt azonban ez a sajátos törzsökös történelmi tudat, a *megmaradni és megőrizni* „korparancsa”¹² óhatatlanul beszűkíti és rugalmatlanná teszi a nemzeti identitáshoz kapcsolódó gondolkodást, ami több szempontból is nehezíti az adott viszonyok reális megértését.

Egyrészt azért, hogy nem foglalkozik reálisan a tényleges regionális viszonyokkal. A kárpátaljai magyar társadalomra vonatkozó kutatások¹³ például egyértelműen

mutatják, hogy az innen nézve homogénnek látszó magyar közösség mennyire megosztott: faluban és városban élők, tömbmagyarságban vagy szórványban létezők, korábban jött reformátusok vagy később érkezett katolikusok... Az egység tehát fikció, és csupán az állandó asszimilációs nyomás miatt gondolható el. Legalább ennyire hiányoznak ebből a nézőpontból az interetnikus viszonyok. Nemcsak a korábban is itt élő ruszin és román népesség, illetve a betelepített ukrán lakosság – asszimilációs, vagy éppen disszimilációs – történetének megjelenítése, hanem azoknak a sajátos kölcsönhatásoknak a bemutatása is, amelyekkel a különböző népek egymásra hatottak és amelyek a terület legfőbb sajátosságát adják az étkezési kultúrától a szellemi és épített környezetig. Enélkül ugyanis szűk-képpén légtérbe kerülnek Kárpátalja magyar vonatkozású történései is; óhatatlanul sérül a tankönyvek helytörténeti jellege.

a megmaradni és megőrizni
„korparancsa”

Az etnocentrikus megközelítés sok tekintetben – a korábbi magyarországi történelem-tankönyvhöz hasonlóan – tovább hordozza azt a Trianon előtti történelem-oktatási hagyományt, amely a *magyar* elnevezés használatakor nem különíti el egymástól a magyar *államot*, a magyar állam, illetve etnikum által birtokolt *területeket* és a magyar *etnikumot*. Ez a három elem Trianon előtt természetes módon összekapcsolódhatott: a mindenkor magyar állam területén magyar alattvalók, illetve állampolgárok éltek, és bár a magyar anyanyelvű népesség a törökök kiűzése után többnyire nem érte el a lakosság ötven százalékát, mégis sok tekintetben lojális,

¹² Fábry Zoltán (1934): Korparancs. *Korunk*, 9. 6. sz.

¹³ Molnár József (2007): A kárpátaljai tömb és szóránymagyarság identitástudatának eltérései. *Pro Minoritate*, 2007/ Tavasz, 135–150. Tátrai Patrik (2020): A kárpátaljai magyar szórvány kutatása. *REGIO*, 28. 1. sz., 5–34.

„hungarus” tudatú és érzelmű honpolgároknak lehetett őket tekinteni. Trianon után azonban – és különösen Kárpátalján – ez a helyzet radikálisan megváltozott. A határrendezések következtében sok itt élőknek többször is megváltozott az állampolgársága, a nagyarányú betelepítések nyomán pedig nagymértékben csökkent a magyar nyelvű népesség számaránya és társadalmi-gazdasági befolyása. Természetesen mindezt az itt élők pontosan tudják, és a saját bőrükön érzik is nap, mint nap, de a most tárgyalt tankönyvsorozatban ez nem mindig érhető tetten. Az „Ezeréves” magyar történelem keretében bemutatott Kárpátalja történetében az államiság többrendbeli megváltozása ugyan fontos szerepet kap, de a regionális társadalomtörténet kizárólag csak a magyar vonatkozásokat tartalmazza. A terület többségét alkotó ruszinok (ruténok) legfeljebb mint Rákóczi egyik „leghűségesebb nemzete” kerülnek elő, a tényleges népességarányokra pedig csak néhány térkép és felekezeti statisztika utal. Ennek legfőbb következménye az, hogy ezáltal – különösen a távolról szemlélődő olvasónak – elvész a kárpátaljai történelem „tényleges” társadalmi és politikai dimenziója.¹⁴

A törzsökös szemlélet hasonló módon irreálissá teszi az anyaországhoz való viszony megítélését is. Ha a kárpátaljai ifjúság „hazafias történelmi nevelését” kizárólag anyaország-nézőpontú történelemköny-

vek biztosítják, akkor több szempontból is tudathasadásos állapot jöhet létre. Egyrészt azért, mert az itt élő embereknek jóval kevesebb tárgyi fogódzó (nemzeti szimbólumok, nyilvános rendezvények) áll rendelkezésükre ahhoz, hogy nemzeti identitásukat megéljék, mint a Magyarországon élőknek. Inkább titkolniuk kell magyarságukat, ami legfeljebb ellenségtételezés szempontjából erősítheti identitásukat. Ebből következően a kárpátaljai magyar fiataloknak egy bizonytalan, metaforikus („anyaország”) és fiktív („Haza, a magasban”) nemzettudathoz kell hűségesnek lenniük, sok tekintetben a körülöttük lévő valósággal szemben. Ebben az esetben még szerencsés is lehet, hogy kevésbé ismerik az anyaország tényleges viszonyait, így idealizálni lehet a történelmi múltat és az „anyaország” szépséges metaforáját. Ugyanakkor könnyen légüres térbe kerülhetnek akkor, ha identitásuk számára nem találnak fogódzót

sem az éppen regnáló államhatalom intézményeiben, sem a közvetlen környezetük interetnikus világában, sem pedig az anyaország ténylegesen ölelő karjaiban.

Schöpflin György részletesen leírja, hogy kisebbségi helyzetben lévő közösség hogyan kényszerül rá a „nemzeti látószög radikális beszűkítésére”: hogyan kénytelen „transzcendentálni” a nemzeti értékeket; hogyan kénytelen „ellenmítoszokat alkalmazni” az éppen uralmon lévő többségiek területfoglaló mítoszaival szemben; hogyan

sok itt élők többször is megváltozott az állampolgársága

¹⁴ Jól példázza mindezt Avgusztin Ivanovics Volosin bemutatása, aki a harmadik kötetben (a 20. oldalon) csak, mint Volosin Ágoston szerepel. Mellékelt életrajzából nem derül ki egyértelműen, hogy ő a magyarokkal rivalizáló kárpátaljai rutén/ruszin (esetleg ukrán) közösség fontos képviselője. A törzsszövegben is csak mint a „ruszin/rutén irányzat képviselője” szerepel, aztán, mint Kárpát-Ukrajna vezetője, amely fegyveres harcot folytatott az 1939-ben bevonuló magyar hadsereggel. A helyiek és a beavatottak nyilván ismerik és értik a történetet, de a szövegnek ebben a formájában könnyen összemósódnak a magyar-rutén/ruszin-ukrán interetnikus viszonyok: „1938. október 9-én alakult meg az első autonóm kormány, amelynek élére Bródy Andrást állították. Rövidesen azonban leváltották és bebörtönözték, mert népszavazást követelt arról, hogy a rutén nép maga dönthesse hovatartozásáról. Utóda Volosin Ágoston görögkatolikus kanonok lett, a ruszin/ukrán irányzat vezetője.”

merevíti meg („kanonizálja”) saját közössége történelemszemléletét és politikai kultúráját.¹⁵ Vajda Barnabás hasonló módon részletesen kifejti azt a problémát, hogy a kisebbségi helyzetben lévő magyar történelemtanárok a fent említett okok miatt nem igazán tudják érvényesíteni tárgyuk kritikai szemléletét és módszertani modernizációs elvárásait (multiperspektivikus történelemszemlélet, projektoktatás).¹⁶ Mint írja:

A szimbólumok: zászlók, ünnepélyek és évfordulók Magyarországon is hatással bírnak, ott is kollektív érzést keltenek; de a felvidéki helyzetben (ahol a magyar szimbólumok jogi tilalom alatt állnak) még felfokozottabban hatnak – miközben egyik helyen sem a szigorú értelemben vett történelmi igazságot, hanem bizonyos kulturális mítoszok tovább éleletet szolgálnak. És mivel a mítoszok a politika világában érzik a legjobban magukat, innen csak egy lépés a számunkra nagyon ismerős erkölcsi szintre emelt nemzetiség jelensége. (112–113.)

A VÁLLALKOZÁS HEROIZMUSA

*Te megbecsülsz azzal, hogy fölfeded,
mi neked fölfedetett,
a jót, a rosszat, az erényt, a bűnt –
te bennünket növesztel, azzal,
hogy mint egyenlőkkel beszélsz velünk.*

*Ez – ez vigasztal!
Beh más beszéd ez!
Emberi, nem hamis!
A joggal erőt ad a legzordabbhoz is:
a kétségbeeséshez.*

Köszönet érte [...]

(Illyés Gyula: Bartók)

A szerzők komoly gondot fordítanak a magyar kulturális és politikai élet kiegyensúlyozott bemutatására – Wass Alberttől Koncz Zsuzsáig, Göncz Árpádtól Orbán Viktorig –, és néhány kivételtől eltekintve¹⁷ személyes értékválasztásaikat is igyekeztek

hátterbe szorítani. Nem találni a szövegekben semmiféle mitikus összekövésével vádolható „el-lenséget”. Nem jelenik meg az „elárultak”,

„egyedül vagyunk”, a „hálátlan módon cserben hagytak”, a „tartoznak nekünk” gondolata, de a túlkompensált kivagyiságtól és idegengyűlölettől is mentesek a kötetek. Öntudatos és büszke hitvallás ez, amely kifejezetten igyekszik távol tartani magától a – sokszor az anyaországiak részéről is elvárt – kisebbségi tudatot és szánakozáskeltést. A vállalkozás heroizmusát alapvetően az adja, hogy a szerzők – bár tudják-érik a korábbiakban jelzett ellentmondásokat – úgy szólaltatják meg a fenti-ekben bemutatott törzsökös történelemszemléletet, hogy azon egy pillanatig nem érződik a korábbi hagyomány túlfűtött szelleme és nyelvhasználata. Józan, nyugodt és tárgyyszerű számvetés ez. Köszönet érte!

józan, nyugodt és tárgyyszerű
számvetés ez

¹⁵ Schöpflin György (2003): *A modern nemzet*. Attraktor. Máriabesenyő-Gödöllő.

¹⁶ Vajda Barnabás (2007): Modernizálódó történelemtanítás – kisebbségi helyzetben. *Iskolakultúra*, 17. 11–12. sz., 112–113.

¹⁷ A recenzens számára például egyoldalúnak és tendenciózusnak tűnik a Tanácsköztársaságra vonatkozó két forrás-szemelvény (III. kötet. 7. oldal) kiválasztása. Az egyikben Szamuely Tibor kifejezetten csak a véres megtorlásokról beszél, a másikban pedig Kosztolányi Édes Anna című regényének jól ismert részlete olvasható, amelyben Kun Béla kaján vigyorral menekül repülőgépen zserbókkal és aranyláncokkal kitérve.